

Omgang tussen opvoeders en jongeren in de bijzondere Jeugdzorg

INGE ROSEEUW^a

Karel De Vos, *Institutionalisering van de pedagogische paradox: Sociaal-pedagogische benadering van de geschiedenis van de Jeugdzorg vanaf de Belgische onafhankelijkheid tot aan het decreet Integrale Jeugdhulp van 12 juli 2013*, Antwerpen, Garant, 2017, 238p.

Karel De Vos, *Vijftig jaar Jeugdhulp in Jongerencentrum Cidar, Halve eeuw op zoek naar een eigen(zinnige) pedagogie*, Antwerpen, Garant, 2017, 187 p.

Panopticon, 38 (6), 531-536

© 2017 Maklu | ISSN 0771-1409 | November 2017

^a Praktijkdocent Jeugdcriminologie, Leuven Instituut voor Criminologie (LINC), KU Leuven, (Corresp.: ingeborg.roseeuw@kuleuven.be)

In 2015 promoveerde Karel De Vos aan de Universiteit Gent tot Doctor in de Pedagogische Wetenschappen. De twee hier besproken boeken zijn deeluitwerkingen van zijn doctoraat met de titel 'Voorstructureren in de zorg. Een sociaal – pedagogisch perspectief op de evolutie in de omgang tussen opvoeders en jongeren in de bijzondere Jeugdzorg'. Het centrale thema waaraan deze benadering van de geschiedenis van de Jeugdzorg in België in het eerste boek (*Institutionalisering van de pedagogische paradox*) wordt opgehangen, is de pedagogische paradox: "Terwijl gepostuleerd wordt dat ouderlijke opvoeding tot de prerogatieven behoort van de private (gezins-)sfeer en precies daarom een meerwaarde heeft: goede ouderlijke opvoeding resulteert in goed, geïntegreerd burgerschap na de opvoeding, wordt anderzijds publieke inmenging bij falende opvoeding gelegitimeerd, tevens in de veronderstelling dat het ingrijpen zelf (her-) opvoedend is" (De Vos, BOUVERNE-DE BIE, ROOSE, 2012).

Het boek bespreekt uitgebreid de ontwikkeling van de Jeugdzorg in vijf onderscheiden periodes; van 1830 tot 1912, van 1912 tot 1965, van 1965 tot 1985, van 1985 tot 2013 en tenslotte vanaf 2013 de periode van de Integrale Jeugdhulp. Telkens zijn het wettelijke kaders en de wijzigingen ervan die de scharnierpunten zijn om de periodes te onderscheiden.

In deze tijden waar studenten nog nauwelijks terugvallen op inzichten en regelgevingen van voor 2000 en de digitalisering van de informatie, leert dit werk een degelijke geschiedenisles voor wie enerzijds wil begrijpen hoe we tot de huidige integrale jeugdhulp zijn geëvolueerd en anderzijds erop gewezen dient te worden dat de grote drijfveren van de Jeugdzorg doorheen bijna twee eeuwen ongewijzigd gebleven zijn. Waar de ouderlijke opvoeding tekort schiet heeft de overheid de taak in te grijpen, te vervangen of aan te vullen teneinde te voorkomen dat kinderen en jongeren evolueren tot onaangepaste of zelfs criminele individuen.

In de 19de eeuw, in de periode voorafgaand aan de Wet op de kindbescherming van 1912, was het vooral de filantropie die zich bekommerde over het lot van minderjarigen in het penitentiair systeem. Er werd een onderscheid gemaakt tussen die jongeren die in

de gevangenis hoorden en zij die door hun goed gedrag aantoonden dat ze verbeterbaar zouden zijn en daarom 'de kans' kregen in een landbouwkolonie opgenomen te worden als vervanging van de gevangenisstraf. "*De samenleving verbeteren door het kind (moreel) te verbeteren.*" (DUPONT-BOUCHAT, PIERRE, 2001: 23). Zonder zich vragen te stellen over de economische en sociale positie van de zgn. opvoedingsonbekwame ouders en de impact hiervan op hun (gebrek aan) pedagogisch handelen werden de kinderen van de '*classes labourieuses*' beschouwd als de groep waarop zo vroeg mogelijk moest worden ingegrepen.

De Wet op de kinderbescherming van 7 mei 1912, die gold als één van de meest vooruitstrevende in Europa (SMETS 1996), vormde samen met de wetten op de kinderarbeid en de leerplicht een inbreuk vanuit de publieke sfeer op het private ouderlijk gezag. Door de maatregelen tot ontzetting van de ouderlijke macht "...wordt het ouderlijk gezag onder curatele geplaatst van de overheid" (DUPONT, 1979). Wezenlijk nieuw was de beslissingsbevoegdheid die bij de Kinderrechter werd gelegd en de professionalisering in de tussenkomsten die gebeurden door gediplomeerde maatschappelijk werkers in de functie van afgevaardigden van de kinderbescherming.

We leren in dit boek echter weinig over de effecten van de maatregelen en hoe ze werden beleefd door de kinderen en de gezinnen. Is het denkbaar dat het heil dat verwacht werd van residentiële opvoeding ver buiten de stedelijke context, gespiegeld werd aan de burgerlijke keuze om hun kinderen onderwijs te laten genieten in dure internaten, veelal ook door kloosterordes gerund? Het verschil in mandaat, de ouders kiezen het internaat of de rechter verplicht de uithuisplaatsing, bepaalt, zoals we later leren, het al dan niet interioriseren van de aangeleerde waarden en normen.

Voor de aanklachten van misbruiken en ontorende regimes is het dan nog enkele decennia te vroeg. Hoewel al eerder misbruik in voorzieningen van jeugdzorg werden aangeklaagd is het pas nadat de schandalen van het misbruik van Bisschop Van Gheluwe in 2010 aan het licht kwamen, dat slachtoffers uit de Jeugdzorg meer over hun ervaringen van grensoverschrijdende gedragingen durfden naar buiten brengen.

Voorafgaand aan de Wet van 8 april 1965 rezen er al wel vragen rond het effect van de opvang van verschillende categorieën zonder onderscheid van regime; wezen, kinderen van ontzette ouders, delinquente jongeren,... Ook de hechtingstheorie die John BOWLBY in de periode na de Tweede Wereldoorlog ontwikkelde en waarin hij wees op het grote belang van de moeder-kind-relatie, deed vragen rijzen bij de nadelige effecten van de plaatsingsgewoonte.

De Wet van 8 april 1965 had dan ook als hoofdbedoeling het gezin zoveel mogelijk intact te houden. In plaats van het kind of het gezin als gevaar werd nu de centrale notie 'het kind in gevaar'. Er kwam een onderscheid tussen sociale bescherming met als nieuw instituut het Jeugdbeschermingscomité en de gerechtelijke Jeugdbescherming met een Jeugdrechter. Elk met hun sociale dienst met vaste afgevaardigden. Helaas zou blijken dat plaatsingen het grote interventiemiddel bleven en dat de betrokkenen de maatregelen bedoeld als hulp bleven ervaren als straf (WALGRAVE, 1980).

In 1994 kwamen de sociale grondrechten¹ in artikel 23 van de Grondwet. Voordien hadden ook al de Wet op de OCMW's van 1976 en de kinderrechtenbeweging het debat geopend voor het recht op hulp en ondersteuning. Ook de experimenten van Dendermonde en Mons, waarbij afgevaardigden van de sociale dienst aantoonden dat steunende interventies aan huis in partnerschap met ouders plaatsingsvermijdend werken en het praetoriaans experiment Vlonder dat diversie uittestte voor jongeren die een als misdrijf omschreven feit hadden gepleegd, gaven aan dat de tijd rijp was voor de ontwikkeling van nieuwe praktijken.

¹ O.a. recht op arbeid, recht op sociale zekerheid, bescherming van de gezondheid, sociale en geneeskundige en juridische bijstand, recht op behoorlijke huisvesting, recht op bescherming van een gezond leefmilieu, recht op sociale en culturele ontplooiing, recht op gezinsbijslagen.

De onafhankelijke dagcentra gingen in 1980 (ROSEEUW, 1994) van start en blijven tot op heden de voortrekkers van participerende emancipatorische gezinsaanvullende ondersteuning, die plaatsingsvermijndend werkt.² Later ontstaan de Thuisbegeleidingsdiensten en het Begeleid Zelfstandig Wonen.

DE Vos neemt de lezer dan mee op het pad van de differentiëring van het aanbod en het effect van de staatshervorming, waardoor Jeugdbijstand grotendeels Vlaamse materie wordt en vanaf 1985 vorm krijgt in Vlaamse decreten. In de laatste decennia van vorige eeuw werd al een pleidooi gehouden voor de oprichting van een familierechtbank, die pas op 1 september 2014 van start zou gaan.

In 2012 werd een Vlaams Jeugdsanctierecht in het vooruitzicht gesteld dat pas van kracht zou worden in 2017.

In 1999 mondde een breed debat over de tekorten in de Jeugdhulpverlening uit in een Maatschappelijke Beleidsnota die de aanleiding en de basis zou vormen voor de moeizame ontwikkeling van de Integrale Jeugdhulp, die in 2013 tenslotte resulteerde in een decreet waarin zes Jeugdhulpsectoren vervat werden: Kind en Gezin, de Gehandicaptenzorg, Bijzondere Jeugdzorg, Geestelijke Gezondheidszorg, Leerlingbegeleiding en Algemeen Welzijn. Er kwam een Intersectorale Toegangspoort, 'problematische opvoedingssituaties' werden 'verontrusting', ingrijpen kon voortaan op basis van 'maatschappelijke noodzaak'. Verder werd 'vermaatschappelijking' de eerste doelstelling van het decreet. Zo werd het aspect recht op ondersteuning verschoven naar eigen verantwoordelijkheid van de hulpvrager.

Doorheen zijn bespreking van deze ontwikkelingen gaat de auteur hier kritisch op in, ook op de professionalisering en het kwaliteits- en efficiëntiedenken en blijft hij consequent wijzen op het feit dat de pedagogische paradox aanwezig blijft en zich nu zelfs uitbreidt over meerdere Jeugdhulpsectoren. *"De pedagogie van de jeugdzorg verschijnt overwegend als een eenzijdig socialiserende pedagogie gericht op de inschakeling van kinderen en jongeren in een gewenste sociale orde"* (p. 229). Zo toont hij bv. aan de de modulering van het aanbod aansluit bij de overtuiging dat gepaste expertise zou leiden tot juiste diagnoses waardoor de meest geschikte modules zouden kunnen worden ingezet zodat de problemen geen risico meer vormen. De realiteit van de dagelijkse werking toont aan dat dit een onhaalbare utopie blijkt, net zoals het recht op hulp niet gegarandeerd is wegens het chronisch gebrek aan hulpaanbod.

We hopen dat dit theoretisch inzicht in de praktijk weerlegd kan blijven door de vele inspanningen die wel geleverd worden op het terrein om op een emanciperende wijze en met hoge mate van inspraak en participatie zo gepast mogelijk met gezinnen en jongeren aan de slag te gaan.

De waarschuwing die vanuit het werk van DE Vos naar voor komt en volgens ons wel aan de orde is, is hoe de Jeugdhulp zich zal gaan verhouden tot de uitdagingen die de steeds diverser en multicultureler geworden doelgroepen stellen (ROSEEUW, 2011). Zal men puur vanuit de pedagogische paradox ingrijpen verantwoorden om de jonge generatie 'nieuwe Vlamingen' trachten in te passen in de zgn. geldende huidige burgerlijke principes en waarden en normen, waardoor dezelfde geschiedenis van mismatch als met de '*classes laborieuses*' zal ontstaan? Hopelijk leren de beleidsmakers lessen uit het kritische overzicht dat dit werk biedt.

2 Nu de Dagcentra rechtstreeks toegankelijk zijn in de Integrale Jeugdhulp komen ze terug bij hun startuitgangspunt. Uit de eerste Dagcentra ontstond trouwens de beweging de Cirkel die samen met de vierde wereldbeweging en de latere organisaties waar de armen het woord nemen de stem van de (generatie-) armen laat klinken en hun beleving van de maatschappelijke interventies, wat mee aanleiding gaf tot de Maatschappelijke Beleidsnota van 1999. Ook de scholing en inzet van ervaringsdeskundigen, nu geleid door VZW de Link, komt hieruit voort.

In het tweede boek (*Vijftig jaar Jeugdhulp in Jongeren Centrum Cidar*), dat dus eveneens zijn oorsprong vindt in het proefschrift van De Vos, gaat de auteur terug naar het ontstaan van Cidar, de voorziening in Vlaams Brabant waarvan hij nu inmiddels zelf meer dan 30 jaar directeur is. Steeds meer voorzieningen in de Jeugdhulp kunnen vandaag terugblikken op een lange staat van dienst. Om te begrijpen waarom een voorziening staat waarvoor ze wil staan, is een grondige reflectieve terugblik vaak nuttig zowel voor de medewerkers als voor de beleidsvoerders en de bestuurders.

De groei, de uitbouw en de ontwikkeling van visie en missie en de conceptualisering van de pedagogische aanpak en de daarmee samenhangende methodieken, moeten steeds betekenis krijgen in het licht van de maatschappelijke tijdsgeest m.b.t. de thematiek én hoe die zijn uitdrukking krijgt in het wettelijk en subsidiair kader zoals van kracht in bepaalde periodes. Het eerder besproken boek vorm hiervoor een goed raamwerk.

Karel De Vos verricht in zijn terugblik op het ontstaan van zijn voorziening haast monnikenwerk. De historiek wordt door de auteur chronologisch opgebouwd en omvat vijf deelperiodes die telkens 10 à 15 jaar overbruggen. Omdat één en ander niet altijd zuiver in te delen valt, zijn herhalingen en overlappingen blijkbaar onvermijdelijk.

De Vos keert terug naar 28 februari 1967. Het *Centrum voor Interdisciplinaire Antropologische Research* werd opgericht met als bezieler Prof. DELLAERT. De ambitie was “*de mens interdisciplinair te bestuderen om zijn lot te verbeteren*” (p. 9). Het initiatief werd mee gedragen door de toenmalige rector van de KU Leuven, collegae professoren, (jeugd-)magistraten, geneesheren en notabelen. Naast Professor DELLAERT waren ook zijn assistenten Steven De BATSELIER en Lode WALGRAVE nauw betrokken bij dit initiatief. Beiden werden later ook professor en gingen meer hun eigen weg binnen de School voor Criminologie.

In oktober van dat jaar 1967 opende het ‘observatiecentrum voor verwaarloosde kinderen’ voor 14 ‘kinderen in gevaar’ zijn deuren (volgens de kwalificatie van de Wet van 1965). Voor die tijd was dat zeker een kleinschalig initiatief. De daaropvolgende decennia heeft Cidar zijn kleinschaligheid weten te bewaren, maar het heeft het zijn bereik verruimd in de differentiatie naar aanvullende werkvormen: cultuur- en onderwijsprojecten, Koïnoor, De Vuurvogel... Het is ook het enige onderdeel van dit initieel zeer ambitieus project met veel neveninitiatieven en onderzoeksambities, dat heeft kunnen overleven en de naam Cidar heeft levend gehouden.

Dit eerste deel van het boek lezen vanuit de huidige tijdsgeest en de actuele werking van de Jeugdhulp is ronduit fascinerend! De allesomvattende droom werd uitgedrukt in de openingsrede: “*Konkreet kan men het doel van Cidar samenvatten als volgt: het zoeken naar een wereldontwerp van maatschappij waarin de mens zich in al zijn facetten beter zou kunnen ontplooien. Deze taak is de belangrijkste voor de toekomst van de mensheid. Indien wij een gelukkige maatschappij willen opbouwen dan dient de mens centraal gesteld te worden.*”

Die droom wilde men realiseren door: “*1. Het verzamelen van alle wetenschappelijke gegevens over de mens in alle disciplines; 2. het uitvoeren van research-programma's; 3. het toetsen van de bevindingen aan de realiteit.*” (p. 14)

Deze droom diende koste wat koste levend gehouden te worden, alle personeelsswissels, teamcrisissen en praktijkspanningen met de jongeren inbegrepen, tot aan het overlijden van Prof. DELLAERT in 1979!

Er werd in de periode-Dellaert veel belang gehecht aan bio-antropometrisch onderzoek. Een antropometrische tafel waarop de jongeren konden worden opgemeten, zou garant staan voor de objectiviteit. De psychiater was de enige uitdrukkelijk hiërarchische positie. De medewerkers deden aan participerende observatie om zich een beeld te vormen van de kernpersoonlijkheid. Het ‘anders zijn’ was het centraal thema, tolerantie de centrale waarde waarrond de pedagogie werd opgebouwd. Het gezag en de persoonlijke overredingskracht van de opvoeder waren zijn belangrijkste werktuigen. De familiale gemeenschap van de

voorziening was meteen ook een betere familiale gemeenschap dan de familiale gemeenschap van herkomst van de jongeren. De interventie zou maximaal 14 dagen duren.

Die ambitie om als relatief kleine voorziening impact uit te oefenen op de ontwikkelingen in de jeugdhulp, het beleid en de regelgeving is tot op heden in stand gehouden. Tot 1979 kon Cidar, vanwege het respect van het beleid voor de wetenschappelijke superioriteit zijn eigen subsidie- en erkenningskader mee bepalen. Nadien is het meestal een inspirerende gesprekspartner voor het beleid gebleven, zonder echter alle ambities naar subsidiëring van nevenactiviteiten te kunnen realiseren.

In 1980 kwam er een paradigmashift. Parallel aan de tendens tot de-institutionalisering ontstonden er nieuwe werkvormen: dagcentra, thuisbegeleidingsdiensten en begeleid zelfstandig wonen. Het belang van het thuismilieu werd meer onder de aandacht gebracht.

Cidar ging ook werken met ambulante observaties. Geleidelijk verlengde ook de observatieperiode, eerst naar 35 dagen later tot 50 dagen.

Zowel in de brede maatschappij als binnen Cidar zelf werden steeds meer vragen gesteld bij de impact en de negatieve consequenties van de residentiële aanpak. Van groepsbenadering evolueerde de werking van Cidar naar meer individueel maatwerk. Via verschillende onderwijsprojecten en samenwerkingsverbanden met scholen werd een zoektocht ondernomen om de nadelige invloed van de jeugdhulpinterventies op de schoolloopbaan te beperken. Er werd gezocht naar verbinding en maatschappelijk perspectief voor de jongeren. Om de adolescent in crisis de ruimte te bieden uiting te geven aan wat hem bezighoudt, werd samengewerkt met kunstenaars; 'de instelling als producent van cultuur, kunst als expressiemedium.'

Steeds opnieuw werd daarbij gezocht naar verbetering en vernieuwing waarbij men telkens creatief in de marges van de regelgeving moest opereren, verbindingen maken overheen de Jeugdhulp en als het ware buiten de lijntjes kleuren en extra middelen zoeken. Dit deed men in de hoop ook inspirerend te zijn voor het beleid opdat beleidsmakers met aangepaste regelgeving tegemoet zou komen. Een voorbeeld daarvan is 'De Vuurvogel', gestart in 2000 als experiment om perspectief te bieden aan jongeren waarvoor na de observatieperiode geen gepaste vervolghulpverlening werd gevonden. Na verloop van tijd werd het erkend en gesubsidieerd als project, later als thuisbegeleidingsdienst en in 2013 tenslotte omgezet in het experimenteel modulair kader voor dertien modules contextbegeleiding met hoge intensiteit en één module autonoom wonen met lage intensiteit.

Net als in de beginperiode bleef op de achtergrond steeds gerefereerd worden naar een visie van het therapeutisch ideaal, geschraagd vanuit de inspiratie van een theoretisch model omtrent sociaal-pedagogische diagnostiek, in casu de theorie van Klaus MOLLENHAUER (2000, 2004). Het diagnostisch moment ligt bij MOLLENHAUER niet zozeer in de onderzoeken die tot bepaalde bevindingen leiden, maar in het gesprek over de grondthema's die in die bevindingen al dan niet herkend worden door de cliënten. *"Het uitgangspunt van de herformulering van de diagnostiek van Cidar is dat diagnostiek benaderd wordt als een gedeeld communicatief en reflectief gebeuren."* (p. 124)

We leren in dit boek weinig over de heel concrete dagelijkse werking noch over de effecten van de begeleidingen en de beleving van ouders en jongeren, hoewel we ervan kunnen uitgaan dat het zoeken en wroeten volledig ten dienste van hen staat. De ambities en uitgangspunten in de werking anno 2017 concentreren zich in alle deelwerkingen rond *"...het onderzoeken van de problematiseringen die aanleiding geven tot een beroep doen op één van de werkingen"* (p. 171). Deze reconstructies van problematiseringen samen met het cliënteel kan leiden tot herformuleringen gericht op subjectieve zingeving aan voorbij en huidige interventies.

De auteur en tevens directeur van Cidar maakt in dit werk zijn specifieke kijk op de benadering van 'jongeren in de knel' duidelijk. We vermoeden dat hoge eisen worden gesteld aan de professionaliteit van de medewerkers om dit alles in zijn veelvormigheid te realise-

ren. We lezen echter niets over de teambuilding en ondersteuning die dit vereist en hoe het vaak wisselende personeelsbestand telkens weer geaccultureerd raakt aan deze visie.

Hoe de voorziening met deze specifieke kijk aan de slag gaat met interculturaliteit, met een doelpubliek met roots in de migratie en de specifieke benadering en communicatiewijzen die dit vereist, zou een interessant vervolg zijn om te lezen in de toekomst, zoals hijzelf besluit “...met name in een poging om het nieuwe waarmee we geconfronteerd worden een waarde en een plaats te geven” (p. 174).

Dit boek zal misschien voor sommigen herkenbaar zijn in de worsteling om wetenschappelijke ambities, tijdsgeest en beleid met elkaar te verzoenen in de uitbouw van een dagelijkse praktijk die vooral de jongere en zijn context ten goede zou moeten komen. Hoe out of the box denken en buiten de lijntjes kleuren op termijn toch beweging kan krijgen in een ganse sector.

Samen met het vorige besproken deel rond de geschiedenis van de Jeugdzorg deed de lezing van beide werken me aanvoelen dat Jeugdzorgbeleid, hoe progressief ook bedoeld zich telkens weer opnieuw moet uitvinden om te trachten de euvels en de tekortkoming die uit de praktijkwerken naar voor komen met een nieuwe aanpak en regelgeving het hoofd te bieden;

Rest ons Cidar te feliciteren met hun 50-jarig bestaan en moge de inspanning die de directeur zich getrooste om een indringend overzicht van de geschiedenis van de voorziening te schetsen tevens een inspirerende uitvalsbasis zijn voor de toekomstige werking.

REFERENTIES

- DELLAERT, R. (1959). Psychische hygiëne van de opvoeder. *Mozaïek. Maandblad van het katholiek verbond voor kinderbescherming*, 229-245.
- DELLAERT, R.. (1974). *Psychopathologie*. Leuven: Acco.
- DE VOS, K, BOUVERNE-DE BIE, M., ROOSE, R. (2012). Honderd jaar na de kinderbescherming. De institutionalisering van een pedagogische paradox, *Panopticon*, 33(5), 454-469.
- DUPONT, L., (1979). Jeugdbescherming met mate. In Studiecentrum voor Jeugdmisdadigheid, *Maatschappelijke functie van de jeugdrechtbank* (pp. 5-13). Brussel: Studiecentrum voor Jeugdmisdadigheid.
- DUPONT-BOUCHAT, M., -S., PIERRE, E. (2001). *Enfance et justice au XIXe siècle*. Paris: Presses Universitaires de France.
- MOLLENHAUER, K. & UHLENDORF, U. (2000). *Sozialpädagogische Diagnosen II. Selbstdeutungen verhaltenszwariger Jugendlicher als empirische Grundlage für Erziehungspläne*. Weinheim und München: Juventa.
- MOLLENHAUER, K. & UHLENDORF, U. (2004). *Sozialpädagogische Diagnosen I. Der Jugendliche in schwierigen Lebenslagen*. Weinheim und München: Juventa.
- ROSEEUW, I. (1994). *Straks ben ik weer thuis, 15 jaar werking van Touter en Tandem, Dagcentrum als concept binnen Bijzondere Jeugdbijstand*. Uitg. in eigen beheer Touter-Tandem met steun van Bestuur Jeugdwerk, Vlaamse Gemeenschap.
- ROSEEUW, I. (Ed.) (2011). *Kleurrijke Maatzorg, aan de slag met Interculturalisering*. Uitg. nav. Prijs Jeugdzorg 2009.
- SMETS, J. (1996). *Jeugdbeschermingsrecht*. Deurne: Kluwer Rechtswetenschappen België.
- WALGRAVE, L. (1980). *De bescherming voorbij. Ontwerp voor een emancipatorische jeugdcriminologie*. Antwerpen: Kluwer.